

19. Dijk van T. A. Cognitive Discourse Analysis. An Introduction [Electronic resource] / Teun A. van Dijk, 2000. – Mode of access : <http://www.discursos.org/unpublishedarticles/cogn-dis-anal.htm>
20. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>

Марченко Валентина. Речемузыкальное произведение как элемент песенного дискурса. В статье на основе анализа теоретических и экспериментальных работ коммуникативно-когнитивного направления лингвистических исследований совершена попытка объяснить природу песенного дискурса и особенностей функционирования в нем речемузыкальных произведений. В работе речемузыкальное произведение рассматривается как продукт речемузыкальной коммуникации, комплексная система, образованная в результате синергетического взаимодействия компонентов текстовой и музыкальной культуры отправителя речемузыкального сообщения и может быть адекватно декодирована получателем в случае пересечения сфер духовных культур участников речемузыкальной коммуникации. Отмечена перспективность изучения особенностей функционирования речевой интонации и интонации речемузыкальных произведений в плоскости коммуникативно-когнитивной парадигмы.

Ключевые слова: речемузыкальное произведения, песенный дискурс, текст, коммуникативно-когнитивная парадигма.

Marchenko Valentyna. Speech-and-music Works as an Element of Song Discourse. In the paper, basing on the analysis of theoretical and experimental studies of cognitive and communicative direction of linguistic research, the author makes an attempt to explain the nature of the song discourse and functioning of speech-and-music works as its element. The author views speech-and-music works as a product of speech-and-music communication, as a complex system formed as a result of the synergetic integrity of the components of a sender's text and music culture and can be adequately decoded by the recipient in the case of the intersection of mental culture spheres of the communication participants. The author states on the perspective of studying the functioning of intonation of speech and speech-and-music works in the frameworks of communicative and cognitive paradigm.

Key words: speech-and-music works, song discourse, text, communicative and cognitive paradigm.

Стаття надійшла до редколегії
03.04.2014 р.

УДК 821.133.1 – 312.7.09

**Тетяна Марченко,
Ірина Гунчик**

Україна очима француза: нове прочитання епістолярного роману Оноре де Бальзака та Евеліни Ганської

У статті йдеться про українську сторінку в біографії французького письменника. Саме в Україні Бальзак знайшов свою любов. Вона давала йому сили жити й творити, любов, яка жила в листах. Україна була для Бальзака джерелом творчого натхнення. Його думки й висловлювання про нашу землю є для нас не менш важливими, ніж геніальні картини «Людської комедії». Актуальність роботи полягає в недостатньо дослідженому аспекті впливу української ментальності й традицій на творчість європейця. Простежено еволюцію поглядів Бальзака на українську природу, на особливості побуту та життя селян. Акцентовано на національній значущості та патріотизмі українців, як вільного народу. Проаналізовано твори, створені в Україні: драма «Мачуха», незавершений нарис «Лист про Київ» – подорожні нотатки про Україну, незакінчений роман «Селяни».

Ключові слова: епістолярний роман, патріотизм, зіставлення, запозичення, українська ментальність, тип, прототип.

Постановка наукової проблеми та її значення. Велика й хвилююча сторінка Оноре де Бальзакової (правильніше сказати, Оноре Бальсової, адже, будучи сином селянина, частку *de* він присвоїв собі самовільно, бажаючи бути титулованим) незвичайної, повної трагізму, перемог, поразок біографії пов'язана з Україною.

© Марченко Т., Гунчик І., 2014

Саме в Україні він несподівано і дуже романтично, отримавши листа від «чужоземки», знайшов любов, яка давала йому сили жити й творити, любов, яка жила в листах і яка завершилася шлюбом. Хоча погляди бальзакознавців із цього приводу розділилися: такі, як Андре Моруа, Марсель Бутерон, Жуль Юсон Флері, Гонзаг Сен Брі, Бой Желенський вважають Евеліну Ганську (так звали дружину письменника) справжньою музою Бальзака, його «Північною зорею», доводять, що вона шире й віддано його кохала. Інші вбачають в її вчинках холодний розрахунок і жаду до його слави (Стефан Цвейг, Октав Мірбо, Натан Рибак). «Вона любила його славу, а він – її гроші – ось і вся розгадка цього дивного роману», – стверджували вони [8, с. 34]. І, як головний аргумент, наводили «цитати» з реєстру маєтностей Ганських, які мали 21 тисячу акрів землі й 3 тисячі кріпаків. Зате про дилему Бальзака в період його роману з Евеліною – утікати з Франції чи потрапити в боргову в'язницю – знав не лише богемний паризький світ, а й газетні репортери. Саме вони рознесли по світу майже анекдотичну новину про те, як потрапити в помешкання Бальзака: потрібно було знати умовні сигнали, інакше знаменитий письменник, за яким по всьому Парижу полювали численні кредитори, просто нікому не відчиняв дверей [9, с. 24].

Прихильники цієї прагматичної версії радять також прочитати пізні листи закоханих. У них майже немає сердечних зітхань і любовних освідчень, натомість – поради, як управляти маєтком. Але назло недоброзичливцям і кепкувальникам, котрі стверджували, що Бальзак любив не Евеліну, а її гроші, можна звернутися до ранніх листів, у яких кожне слово наповнене невимовною пристрасстю та коханням: «Моя кохана, мій душевний стан такий, що мусить викликати в тебе милосердя. Коли я залишаюсь сам, то весь плачу, як мала дитина... Найменша неприємність кидає мене в сльози. Я повторюю твоє ім'я, як п'яниця, що прагне вина. Не зможу працювати протягом п'яти-шести днів, а це однаково, що шість віків...» [6, с. 13].

«Не наважусь признатися моему лікареві, що вмираю з любові до жінки, що через це плачу, як дурень, у своєму кабінеті, що нічого мені не хочеться, що тужу...» [6, с. 13].

«Якби я не любив тебе аж до нестями, то вже б давно не існував...» [6, с. 13].

Водночас, треба сказати, що на шляху до їхнього єднання було багато перепон: чоловік Евеліни, французька богема, польська аристократія і навіть сам цар Микола I. Та попри все, закохані все-таки повінчалися в костелі Святої Варвари в місті Бердянську.

До проблеми Бальзак і Україна зверталися у своїх роботах такі літературні дослідники, як Ян Козельський («Бальзак у Верхівні»), Д. Затонський («Оноре де Бальзак»), М. Варненська («Романтична подорож пана Оноре»), Д. Наливайко («Оноре Бальзак: Життя і творчість», «Несподіваний Бальзак»), Л. Журавська («Бальзак в Україні»), А. Грифцов («Как работал Бальзак. Критико-биографический очерк»), Н. Стронгіна («Украинская страсть Бальзака»), А. Зверев («Неведомый Бальзак»), А. Моруа («Прометей или жизнь Бальзака»), М. Лифшиц («Художественный метод Бальзака»), Р. Резнік («Каким мы видим Бальзака»).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Українська тема була дуже популярною серед західноєвропейських письменників першої половини XIX ст. До неї зверталися Дж. Байрон, В. Гюго, П. Меріме, Жермена де Сталь, А. Міцкевич та ін. Але якщо увагу романтиків, передовсім, привертала національний колорит, то Бальзака цікавило соціальне життя українців. Його думки й висловлювання про нашу землю для нас не менш важливі, ніж геніальні картини «Людської комедії». Дехто стверджує, що тільки любов до Ганської спонукала Бальзака на далеку подорож. Звичайно, це відіграло важливу роль, але не можна відкидати прагнення письменника побачити ще одну маловідому французам країну, де він сподівався зустріти новий типаж для творів, набратися вражень. «Я поїду побачити Україну», «Я прагну потрапити в Україну, як прагнуть до оазису в пустелі», «Я звертаюся думкою до Верхівні», «Завжди звертаюся до України» [2, с. 22] – це уривки листів Бальзака до родичів і друзів.

В Україну Бальзак приїздив тричі. Його шлях пролягав через Дубно, Броди, Корець, Звягель (тепер Новоград-Волинський), Житомир, де проходив житомирський поштовий тракт, тобто від містечка Радивилова, про яке Бальзак встиг написати, що це «купа дерев'яних халуп, які тримаються на ногах завдяки спеціальній ласці провидіння. Жодного метра бруку. Всі вулиці з утопаної землі» [9, с. 18]. У Львові письменник увесь вечір провів у готелі «Жорж», насолоджуючися французьким вином, грою в карти й архітектурними острівцями «маленького Парижа» [2, с. 45].

Утім готельний сервіс і дороги справили на відомого європейця найбільше враження. Наприклад, бродівський готель «Руський дім» він назвав «місцем, яке лише дещо поступається французьким тюрмам» [6, с. 23].

А в Радивиліві, коли його екіпаж загруз у дорожній багнюці так, що не було видно коліс, довелося кликати на підмогу місцевих селян. П'ятеро здоровенних чоловіків нічого не змогли вдіяти, лише коли підмога збільшилася до шістнадцяти, карету вдалося витягти. Та попри все, Україна для європейця – «Це пустеля, царство хліба, прерії Купера з їхнім спокоєм і тишею. Українська земля, земля чорна й жирна, якої ніколи не угноюють і де завжди сіють» [6, с. 19].

«Я побачив малий Лувр, грецьку святиню, позолочену призахідним сонцем, що височіла над долиною, третьою долиною по дорозі від кордону» [6, с. 20]. Таке враження справляє на Бальзака маєток Ганської у Верхівні. Письменник дуже захоплено порівнює його з мистецькою святинею Франції і своїми враженнями ділиться з матір'ю. Він пише їй: «Я маю розкішні апартаменти: салон, кабінет і спальню; кабінет із рожевого штучного мармуру, вікна цілком із скла, без олов'яної фольги; краєвид відкривається переді мною на всі боки. Можеш собі уявити, що за Лувр ота Верхівня, де є п'ять чи шість таких апартаментів для гостей» [8, с. 22].

Враження від першої подорожі в Україну у вересні 1847 року відображені у незавершеному нарисі «Лист про Київ». Йому запам'яталися мальовничі села, родючі ниви і веселі селяни. «Всюди я бачив групи селян і селянок, які йшли на роботу або поверталися додому, дуже весело, безтурботною ходою і майже завжди з піснями» [6, с. 25]. Це свідчить про те, що українці надзвичайно працьовиті й талановиті. Незважаючи на важкі умови праці, вони життєрадісні, і це неабияк вразило французького гостя.

Найбільше і найяскравіше простежується період перебування Бальзака у Верхівні в його листах. У нього тут виникає безліч проектів швидкого й казкового збагачення. Ідея стати багатим не полишає письменника і в чужій для нього країні. Власники Верхівні володіли «20 тисячами моргів будівельного дубового лісу, які можуть його продати для виготовлення шпал, необхідних для північної залізниці. Якби цей прожект вдалося реалізувати, то прибуток склав би 1 мільйон 200 тисяч франків» [6, с. 23]. Але цей комерційний задум так і залишився бальзаківським задумом лише на папері.

Не менш емоційно сприйняв Бальзак і свій візит до Києва. «Ну ось, я бачив Північний Рим, – пише він своїй сестрі, – місто з трьомастами церквами, з багатствами Лаври і святої Софії. Добре хоч раз на це глянути» [8, с. 44].

Отже, Україна приголомшила Бальзака величчю, а Верхівня багатством і просторами земель, які належали її власникам: «Маєток такий великий, як у нас департамент. Неможливо собі уявити обсягу й родючості цих земель, яких ніколи не угноюють і на яких хліб висівають щороку, незважаючи на те, що молодий граф і молода графиня мають удвох якихось... сорок тисяч душ; потрібно було б їх чотириста тисяч, щоб обробити всю цю землю. Засівають стільки, скільки можуть зібрати» [6, с. 25].

Проте Бальзак постійно акцентує на контрастах, які є в Україні. «Країна ця цікава й тим, що поруч зі справжньою розкішшю тут не вистачає звичайнісіньких речей. Цей маєток (Ганської) єдиний, де є керасинова лампа й лікарня. Дзеркала на десять футів – і нема шпалер на стінах. А Верхівня вважається найбагатшим маєтком на Україні, яка величиною дорівнює Франції. Тут втішаєшся чудовим спокоєм... Незважаючи на родючі землі, обмінити продукти на гроші важко, бо управителі крадуть і не вистачає робочих рук для молотіння хліба, який молотять машинами... Ця могутність і ці багатства – суто територіальні, і тому Росія (Україна тоді входила в склад Російської імперії) рано чи пізно стане господарем європейського ринку сировини» [3, с. 26]. Слід відзначити, що письменник постійно наголошує на численних багатствах України (нині с. Верхівня Житомирської області – частина українських земель). Він пророкує велике майбутнє цій землі.

«Ми топимо тут груби соломою. За тиждень тут спалюють стільки соломи, скільки можна знайти на ринку св. Лаврентія в Парижі. Яюсь я пішов на тік у Верхівню, де молотять хліб машинами, і там стояло на одне село 20 скирт, на 30 футів заввишки. Але управителі крадуть і значно зменшують прибутки. Ми не уявляємо собі вдома, як тут живуть. У Верхівні треба мати все своє: тут є кондитер, мебляр, кравець, чоботар, які обслуговують маєток» [3, с. 26]. Варто зазначити, що Бальзак, з одного боку, говорить про чесність бідних селян, а з іншого – про управителів-крадіїв.

Листуючись із Ганською та перебуваючи в її маєтку, він цікавився життям українських селян. «Тут я слухав оповіді про степи, селян, про снігопади і правителів. Україна стала для мене, мабуть, єдиним місцем, де я міг побачити нові явища й людей» [3, с. 42]. Тут, у Верхівні, Оноре де Бальзак почав писати «Листи про Київ», які так і залишилися незавершеними. В одному з них письменник

запитує сам себе: «Чому люди люблять одне одного?». І відповідає: «Люблять, тому що люблять» [3, с. 34]. Той, хто хоч раз у житті був закоханим чи коханим, зрозуміє, що він мав на увазі.

У Верхівні Бальзак фактично завершив геніальну епопею з французького життя – «Людську комедію», яка за задумом письменника, мала складатися зі 143 творів, однак встиг він написати 96 романів і повістей.

До українського доробку належать романи: «Депутат від Арсі», «Дрібні буржуа», драма «Мачуха», незавершений нарис «Лист про Київ» – подорожні нотатки про Україну, робота над романом «Селяни», який завершувала Евеліна Ганська. «Селяни» залишаються тим твором Бальзака, у якому він, онук і правнук селян, із великою реалістичною проникливістю зображує неоднорідну селянську масу з усіма її соціальними суперечностями, уважно ставлячися до потреб, страждань і подій селянської бідноти, розуміючи законність її ворожнечі до всіх багатіїв.

Бальзак у своїх міркуваннях із цього приводу посилається в романі на «досвід польського магната», яким, безперечно, був Вацлав Ржевуцький – перший чоловік Ганської.

Бальзак був добре обізнаним із життям українських селян, і тому в образі французького селянина він показав справжнє життя українця. Перебуваючи в маєтку Ганської, Бальзак полюбляв бути серед селян. Він слухав їхні розповіді, українські пісні, у той же час спостерегаючи за зовнішністю, манерою поведінки, одягом і звичаями селян. Пізніше такі спостереження письменник висвітлює на сторінках роману.

У жодному з інших своїх творів Бальзак не показав себе таким закоханим співцем природи, таким яскравим майстром сільського пейзажу, знавцем сільського життя. З неприхованою насолодою і з великою майстерністю Бальзак докладно змальовує картини природи, образи героїв, звичаї селян, український інтер'єр, підкреслюючи в кожному з них українські особливості.

Читаючи рядки різних описів у романі, ми поринаємо у світ українського села, такого, яким бачив його Бальзак, перебуваючи в Україні.

Поряд із людськими персонажами у творі Бальзак змальовує ще один образ-символ – Землю. Для українського селянина вона була джерелом життя і справжнього багатства. Це ще раз підтверджує гіпотезу про те, що роман «Селяни» написаний із життя українського трудового народу.

В основі його драми «Мачуха» лежить конфлікт між почуттями і матеріальними статками. Головна героїня Гертруда робить вибір на користь матеріальної вигоди. У п'єсі зображено типові взаємовідносини у сім'ях XIX століття як в Україні, так і в Західній Європі. Бальзак, взявши за основу історію української родини, зумів довести, що проблеми сімейних стосунків актуальні незалежно від національної належності.

Про те, що Бальзак щиро полюбив Україну, свідчить його лист до свого видавця Геккеля: «Я їду в Росію у пошуках хліба і спокою. Росія тепер – моя кохана, а Франція – законна дружина; за прикладом багатьох чоловіків, я частіше буду бувати у коханої, ніж у дружини» [6, с.18]. Він плекав надію завжди бути поряд зі своєю коханою. Бальзак вирішив: якщо Евеліна, яка так довго вагається залишити Верхівню і стати парижанкою, то він згоден прийняти російське підданство й замість «пан де Бальзак» він може бути «пан Більбокєтинський» [3, с. 45].

«Я продам і ліквідую все. Поїду туди, де будеш ти, з радістю, байдужий до того, що залишив у Франції... Життя без тебе неможливе. Якщо ти хочеш бути поруч із нашою дорогою Ганною (донька Ганської від першого шлюбу), залишитися в Україні й там одружитися зі мною, обміркуй це і скажи мені відверто. Я не заважаюся й на мільйонну долю секунди, як треба буде приїхати, щоб оселитися й жити там, де перебуваєш ти. Даю тобі слово, що аж до останніх моїх днів, до останнього подиху, не буде в моєму серці жалю за тим, що покидаю, не почувеш від мене зітхання, не побачиш тіні смутку в моїх очах. Буду тоді веселіший, як за молодих літ...» [9, с. 14].

Французький бальзакознавець Марсель Бутерон невдовзі писав в «Апології пані Ганської» про Евеліну: «Від першої зустрічі вона стала в житті Бальзака ідеалом любові, який він собі створив в уяві й у можливості якого сумнівався. Вона була для нього чудовим реваншем за погорду маркизи де Кастрі, вона з першого дня віддала йому серце й пообіцяла руку. Покохала його так, що в 1833 році, у першому пориві любові хотіла все кинути, щоб іти за ним. А далі, незважаючи на віддалення, роки, його невірність, упередженість родини, вистояла у своїй любові. Коли він був старий, хворий, украй виснажений, вона приймала його впродовж багатьох місяців у своєму палаці на Україні; створила йому домашнє вогнище, сім'ю; щоб мати можливість вийти за нього заміж, вона зрекла більшої частини своїх маєтностей, погодилася ділити з ним скромне життя в місті, якого не любила, в

оточенні, яке було їй чужим. Вона заплатила борги Бальзака – за його життя й після смерті – кількесот тисяч франків, доглядала його невтомно й самовіддано. Нарешті, коли він помер, вона, незважаючи на хворе серце, віддала багато сил й енергії виданню і пропаганді творів Бальзака, тим самим сприяючи зростанню його слави... Якщо й цього не досить, якщо й це не називається «кохати», то чого ж вам ще треба?» [3, с. 54].

Висновки. Українська сторінка, безперечно, значуща в житті й творчості Оноре де Бальзака. Читаючи його епістолярний роман тривалістю в сімнадцять років, мимоволі стаєш гордим за Україну, яка в далекому ХІХ ст. зуміла зачарувати амбітного французького письменника, який не лише закохався в мешканку цього чудового краю, а й намагався зрозуміти: як на такій багатій і родючій землі живуть такі бідні роботящі люди.

Джерела та література

1. Бальзак Оноре де Вибрані твори: пер. з франц. / Оноре де Бальзак. – К. : Держлітвидав., 1953. – 723 с.
2. Бальзак Оноре де Думки про мистецтво : збірник / Оноре де Бальзак. – К. : Мистецтво, 1981. – 255 с.
3. Варненська М. В. Романтична подорож пана Оноре / М. В. Варненська. – К. : Молодь, 1963. – 292 с.
4. Затонський Д. В. Бальзак Оноре де / Д. В. Затонський. – К. : Веселка, 2004. – 563 с.
5. Кавун Олексій У Верхівні, де Лувр високий... / Олексій Кавун // *Голос України*. – 2002. – 17 серп. – С. 8–9.
6. Козельський Ян Бальзак у Верхівні / Ян Козельський. – К. : [б. в.], 2002. – 125 с.
7. Кушнір І. Б. Земля як персонаж романів «Селяни» О. де Бальзака та «Земля» Е. Золя / І. Б. Кушнір // *Іноземна філологія : Укр. наук. зб.* – Львів : [б. в.], 2001. – Вип. 112. – С. 399–408.
8. Моруа Андре Прометей или жизнь Бальзака / Андре Моруа ; пер. с фр. Н. Немчиновой и Я. Лесюка ; предисл. Ф. Наркирьера. – М. : Прогресс, 1968. – 640 с.
9. Наливайко Д. С. Оноре Бальзак : життя і творчість / Д. С. Наливайко. – К. : Дніпро, 1985. – 198 с.
10. Стронгина Наталья – украинская страсть Бальзака / Наталья Стронгина // *Академия*. – 2002. – № 3. – С. 58–61.
11. Франс Анатолий. Чаклун двох тисяч героїв / Анатолий Франс // *Зарубіж. л-ра*. – 1999. – Ч. 44. – С. 2.
12. Хроменко Ірина Титан праці Бальзак / Ірина Хроменко // *Зарубіж. л-ра*. – 2002. – Верес. (№ 34). – С. 6–8.

Марченко Татьяна, Гунчик Ирина. *Украина глазами француза: новое прочтение эпистолярного романа Оноре де Бальзака и Эвелины Ганской.* В статье идет речь об украинской странице в биографии французского писателя. Именно на Украине Бальзак нашел свою любовь. Она давала ему силы жить и творить, любовь, которая жила в письмах. Украина была для Бальзака источником вдохновения. Его мысли и высказывания о нашей земле не менее важны, чем гениальные картины «Человеческой комедии». Актуальность работы обуславливается недостаточностью исследования влияния украинского менталитета и традиций на творчество европейца. В статье прослежена эволюция взглядов Бальзака на украинскую природу, на особенности быта и жизнь украинских крестьян. Акцентируется на национальной значимости и патриотизме украинцев, как свободного народа. Проанализированы произведения, которые были написаны на украинской земле: драма «Мачеха», незаконченный очерк «Письма о Киеве» – дорожные записки об Украине, незаконченный роман «Крестьяне».

Ключевые слова: эпистолярный роман, патриотизм, сопоставление, украинский менталитет, тип, прототип

Marchenko Tetiana, Huntchuk Iryna. *Ukraine Through the Eyes of a Frenchman: a New Reading of Honoré de Balzac and Eveline Hańska Epistolary Novel.* This article shows us Ukrainian page in the life of a French writer. It is in Ukraine where he found his big love. This epistolary love gave him forces to live and create. Ukraine was for Balzac a source of inspiration. His thoughts and sayings about our land are as important for us as the ingenious pictures of *The Human Comedy*.

The applicability of the work lies in the insufficient study of Ukrainian tradition and mentality influence aspect on the works of a European. The article shows the Balzac views evolution on Ukrainian nature, the particularities of its manners and ways of life of Ukrainian rural people. National significance and Ukrainian people patriotism as a free nation are emphasized in this article. The works which were written in Ukraine are analyzed. Among them there are play *Stepmother*, incomplete sketch *Letters about Kyiv* (guidebook about Ukraine), and incomplete novel *Rural People*.

Key words: epistolary novel, patriotism, reconciliation, borrowings, Ukrainian mentality, type, prototype

Стаття надійшла до редколегії
10.03.2014 р.